

Dokuz İilde İlk ve Ortaöğretim Öğrencilerinde Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı

Dr. Kültegin ÖGEL¹, Dr. Aytül ÇORAPÇIOĞLU², Dr. Aytekin SIR³, Dr. Müge TAMAR⁴, Dr. Şenel TOT⁵, Dr. Orhan DOĞAN⁶, Dr. Şükrü UĞUZ⁷, Dr. Çınar YENİLMEZ⁸, Dr. Mustafa BİLİCİ⁹, Dr. Defne TAMAR¹⁰, Dr. Olcay LİMAN¹¹

ÖZET

Amaç: Bugüne kadar Türkiye'de madde kullanımı ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda genellikle ilköğretim öğrencileri değerlendirilmeye alınmamıştır. Bu çalışmada amaç, ilköğretim ve ortaöğretim öğrencileri arasında tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığını saptamaktır.

Yöntem: Araştırmaya Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinden seçilen dokuz büyük ilden büyüklüklerine göre 1250 ile 2500 arası örneklem seçilmiştir. Toplam 11.989 ilköğretim, 12.270 ortaöğretim öğrencisine anket uygulanmıştır. İlköğretim döneminde tütün, alkol, uçucu maddeler ve esrar dışındaki maddeler "uyuşturucu ve uyarıcı" olarak sorulmuştur.

Bulgular: Genel olarak en yüksek madde kullanım oranı İzmir ilinde bulunmuştur. İlköğretim öğrencileri arasında yaşamı boyunca en az bir kez tütün kullananların oranının %16.1 olduğu saptanmıştır. Bu oran alkol için %15.4, uçucu ve uyuşturucu maddeler için %1.7'dir. Ortaöğretimde yaşamı boyunca en az bir kez tütün kullanımı %55.9, alkol kullanımı %45.0, esrar kullanımı %4.0, uçucu madde kullanımı %5.1, eroin ve ekstazi kullanım yaygınlığı %2.5'dir. İlk ve ortaöğretimde madde kullanım yaygınlığı erkekler arasında daha fazladır. Özel okulda okuyanlarda madde kullanım riski devlet okulunda okuyanlara göre daha yüksek bulunmuştur.

Sonuç: Türkiye'de ilköğretim ve ortaöğretim öğrencileri arasında madde kullanımının diğer ülkelerde yapılan araştırma sonuçlarına oranla düşük bulunmasına rağmen özellikle tütün kullanımının oldukça yaygın olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tütün, alkol, madde kullanımı, yaygınlık, bağımlılık

SUMMARY: Tobacco, Alcohol and Substance Use Prevalence Among Elementary and Secondary School Students in Nine Cities of Turkey

Objective: Previous studies in Turkey regarding substance use have failed to take into consideration the elementary school students. The purpose of the present study is to determine prevalence of tobacco, alcohol, and substance use among elementary and secondary school students in Turkey.

Method: The study was conducted in 9 big cities that were selected from different geographic regions of Turkey. According to the student population size of the cities, a sample of 1250 or 2500 students were selected from each city. The questionnaire was administered to 11.989 elementary school students, and 12.270 secondary school students. In elementary school students' questionnaire, for the substances other than tobacco, alcohol, inhalants and cannabis a general term "drug" was used.

Results: Overall, İzmir had the highest rate of substance use. The prevalence of tobacco use at least once in life time was found to be 16.1% in the elementary school. The lifetime prevalence was found to be 15.4% for alcohol use and 1.7% for inhalants and for general term "drug". The prevalence of tobacco use at least once in life time was 55.9%, for alcohol use it was 45.0%, for cannabis use 4.0%, for inhalant use 5.1%, and for heroin and ecstasy use 2.5% among secondary school students. A significant difference was found between males and females in terms of tobacco, alcohol and other drug use both in the elementary and the secondary school. The risk for substance use was found to be greater in private schools than public schools.

Conclusion: Although the prevalence of substance use among elementary and secondary school students is low when compared to the findings from other countries. It was observed that especially the prevalence of tobacco use was quite high.

Key Words: Tobacco, alcohol, substance use, prevalence, addiction

¹Uzm., Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, İstanbul. ²Doç., Kocaeli Ü Tıp Fak., Kocaeli. ³Doç., Dicle Ü Tıp Fak., Diyarbakır. ⁴Doç., Ege Ü Tıp Fak., İzmir. ⁵Uzm., Mersin Ü Tıp Fak., Mersin. ⁶Prof., Cumhuriyet Ü Tıp Fak., Sivas. ⁷Yrd. Doç., Çukurova Ü Tıp Fak., Adana. ⁸Uzm., Osmangazi Ü Tıp Fak., Eskişehir. ⁹Doç., Karadeniz Teknik Ü Tıp Fak., Trabzon. ¹⁰Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği.

GİRİŞ

Okullarda öğrenim gören gençler arasında yürütülen madde kullanımına ilişkin epidemiyolojik çalışmaların, bu tür araştırmaların yöntemlerinden kaynaklanan bazı kısıtlılıklara rağmen madde kullanım yaygınlığı hakkında önemli fikirler verdiği söylenebilir. Bu çalışmaların geçerli sonuçlar verdiği gösterilmiştir (Bachmann ve ark. 2001).

Ülkemizde ortaöğretim çağındaki gençlere yönelik bu tür araştırmaların yapıldığı ancak ilköğretim öğrencileri arasında bu yönde araştırmaların olmadığı dikkati çekmektedir. 1991 yılında İstanbul'da yapılan araştırmada yaşam boyu en az bir kez tütün kullanımı %15.7, alkol kullanımı %27.6, esrar kullanımı %0.7, tütün ve alkol dışında herhangi bir maddenin kullanımı %2.6 olarak bulunmuştur (Özer 1991). 1995 yılında İstanbul'da yapılan bir araştırmada öğrencilerin %68'inin yaşamları boyunca en az bir kez tütün içtiği, %56.2'sinin yaşamları boyunca en az bir kez alkollü içecek aldığı, son bir ay içinde ise %23.5'inin alkol kullandığı saptanmıştır. Öğrenciler arasında esrar kullanımı %4, uçucu madde kullanımı ise %3.8 bulunmuştur (Yazman 1995). Aynı yıl yedi ayrı ilde yürütülen başka bir araştırmada lise öğrencileri arasında yaşam boyu alkol dışı psikoaktif madde kullanım oranının %3.5 civarında olduğu bildirilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 1995).

Bir yıl sonra yine İstanbul'da yapılan bir araştırmada yaşam boyu en az bir kez tütün kullanımı %29.4, son bir ay içinde en az bir kez alkol kullanımı %34.2, yaşam boyu esrar kullanımı %4.2, uçucu madde kullanımı %4, eroin ve kokain kullanımı ise %0.8 olarak saptanmıştır (Ögel ve Tamar 1996). Türkiye genelinde 15 ilde 1998 yılında 15-17 yaş grubundaki 20.000 öğrenci arasında yaşam boyu tütün kullanımı % 63.9, son bir ay içinde alkol kullanımı % 17.3, yaşam boyu en az bir kez sarhoş olma oranı %26.6, yaşam boyu en az bir kez esrar kullanımı %3.6, uçucu madde kullanımı %8.6, eroin kullanımı %1.6, kokain kullanımı %1.4, benzodiazepin kullanımı %3.3 olarak saptanmıştır (Ögel ve ark. 2001).

1995 yılında Avrupa'da yapılan benzer araştırmalarda tütün dışında madde kullanım yaygınlığı daha yüksek orandadır. Örneğin Finlandiya'da öğrencilerin %74'ünün son bir yıl içinde en az bir kez alkol kullandığı, %37'sinin son bir

ay içinde en az bir kez tütün kullandığı saptanmıştır. Öğrenciler içinde esrar kullanım oranı %5, uçucu madde kullanımı %4'tür. Estonya'da öğrencilerin %60'ı son bir yıl içinde en az bir kez alkol, %32'si son bir ay içinde en az bir kez tütün kullanırken, yaşamı boyunca en az bir kez esrar kullananların %7, uçucu madde kullananların oranı ise %8'dir. Bu oranlar İtalya için %35, %36, %19, %8, Danimarka için %82, %28, %17, %6, İngiltere için %70, %36, %41, %20'dir (Hibell ve ark., 1995).

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 2001 yılında araştırma sonuçlarına göre yaşam boyu tütün kullanım yaygınlığı 8. sınıf öğrencileri arasında %40.5, 12. sınıf öğrencileri arasında ise %62.5'tir. Son bir ay içinde alkol kullanım yaygınlığı küçük sınıflar için %21.5, daha büyük sınıflar için %49.8'dir. Yaşam boyu en az bir kez esrar kullanımı için bu oranlar sırasıyla %20.4, %48.8, uçucu maddeler için %17.1 ve %13.0, eroin için %1.7 ve %1.8'dir (Johnston ve ark., 1999).

Ülkemizde yapılan araştırmaların hepsi ortaöğretim öğrencileri arasında olup, ilköğretim öğrencileri genelde değerlendirmeye alınmamış, ortaöğretim öğrencileri ile bir karşılaştırma yapılmamıştır. Bu araştırmada amaç, ilköğretim ve ortaöğretim gençleri arasında tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığını saptamak, farklı yaş grupları arasında karşılaştırma yapmak ve madde kullanımının farklı değişkenlerle ilişkisini öğrenmektir.

YÖNTEM

Araştırmaya İstanbul, İzmir, Sivas, Diyarbakır, Adana, Mersin, Trabzon, Eskişehir, Kocaeli olmak üzere 9 il alınmıştır. İllerin seçiminde coğrafi bölgeler temel olarak alınmıştır. Örneklemin seçiminde ilköğretim öğrencilerini temsilen 6. sınıf öğrencileri alınmış olup, 10-12 yaş grubunu oluşturmaktadır. Ortaöğretim öğrencilerini temsilen lise ikinci sınıf öğrencileri çalışmaya alınmış olup, 15-17 yaş grubu hedeflenmiştir. Araştırmaya sadece kent merkezindeki okullar alınmıştır. Araştırma için izinler İl Milli Eğitim Müdürlüklerinden alınmış, anket formları görevli müfettişlerce her iki yaş grubu için ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Örneklemin seçiminde çok basamaklı küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bunun için ilk

TABLO 1: İlköğretimde Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı.

	Yaşam boyu		Son bir yıl içinde		Son bir ay içinde	
	Tuzak madde dahil (%)	Tuzak madde hariç (%)	Tuzak madde dahil (%)	Tuzak madde hariç (%)	Tuzak madde dahil (%)	Tuzak madde hariç (%)
Tütün	16.1	15.9	11.1	9.9	5.9	4.8
Alkol	15.4	15.3	5.4	4.3	4.3	3.2
Esrar	1.2	0.4	1.8	0.4	1.6	0.3
Uçucu maddeler	3.2	2.1	3.0	1.5	2.6	1.2
Uyuşturucu veya uyarıcı maddeler	1.7	0.4	1.9	0.4	1.8	0.3

aşamada, farklı coğrafi bölgelerden 9 il çalışmaya alınmıştır. İllerin seçiminde daha önce benzer araştırmaların yapıldığı iller olması ve seçilecek ilden araştırmaya katılabilecek kurumların olması göz önüne alınmıştır.

Genel madde kullanım yaygınlığının yanında, her ilin kendi içindeki madde kullanım yaygınlığını da bulabilmek hedeflenmiştir. Bu nedenle illerdeki örneklem büyüklüğü, ilin genel öğrenci sayısına göre ağırlıklandırılmadan seçilmiştir. En düşük il örnekleme 1000 olarak belirlenmiştir. Bu örneklem büyüklüğüyle, %1'den %50'ye olan yaygınlıklar kabul edilebilir kesinlik sınırları içinde olmaktadır (temsiliyet gücü %90, tahmin edilen kesinlik sınırı %1'den %50'ye ± 5). Yanıt vermeme oranı %20 olarak tahmin edildiği için her il için örneklem büyüklüğü 1250 olarak saptanmıştır. İldeki ortaöğretim öğrenci nüfusu göz önüne alınarak, ildeki öğrenci nüfusu 50000 altında ise 1250, 50000 üstünde ise 2500 öğrenci her ilden çalışmaya alınmıştır.

Sınıflar, araştırmada küme olarak değerlendirilmiştir. Sınıfların seçiminde ise, ilin ortalama sınıf büyüklüklerine göre örneklem içindeki toplam sınıf sayısı belirlenmiş, ildeki tüm okulların sınıfları alt alta yazılmış ve sınıflar sistematik randomizasyon ile seçilmiştir. Sınıftaki tüm öğrenciler araştırmaya alınmıştır.

Araştırmada, Avrupa ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılan anket formları temel alınarak hazırlanan ve 1998 yılında yapılan çalışmada ülkemizde kullanılan anket formu kullanılmıştır (Hibell ve ark. 1995, Johnston ve ark. 1999, Ögel ve Tamar 1996). Küçük yaşlarda madde isimleri hakkında yetersiz bilgi nedeniyle yanlış yanıt alınma olasılığının fazla olması, bu maddelerin kullanımına ilişkin düşük oranların veri güvenilirliğini azaltacağı düşüncesi ve ayrın-

tılı bilginin sorulması konusunda gerekli izinlerin alınmaması nedeniyle ilköğretim anketinde tütün, alkol, esrar ve uçucu maddeler dışında kalan maddeler için genel olarak uyuşturucu terimi kullanılmış, maddeler ayrı ayrı sorulmamıştır.

Araştırma 2001 yılının Nisan ve Haziran aylarında yürütülmüştür. Anketler, her ilde araştırmanın sorumlusu olarak belirlenen uzmanın kontrolünde seçilen anketörler aracılığı ile yapılmıştır. Anketörler önceden belirlenen kılavuza göre eğitilmişlerdir. Uygulama sırasında güvenilirliği arttırmak için sınıf öğretmenlerinin bulunmamasına özen gösterilmiştir. Anketler isim verilmeden doldurulmuş ve karışık olarak toplanmıştır. Toplanan formların değerlendirilmesi optik okuyucu aracılığı ile yapılmıştır.

Yukarıda açıklanan yöntemle, ilköğretimde toplam 12.270 ve orta öğretimde 11.989 öğrenciye anket uygulanmıştır. Anketi uygulamayı reddeden öğrenci olmamıştır.

Ankete verilen yanıtların tutarlılığını değerlendirmek için "yaşam boyu en az bir kez madde kullandım" diyenlerin "son bir yıl içinde en az bir kez madde kullandım" diyenlerin oranına bakılmıştır. Herhangi bir uyarıcı veya uyuşturucu madde için "yaşam boyu en az bir kez madde kullandım" diyenlerin oranı %3.5, "son bir yıl içinde en az bir kez madde kullandım" diyenlerin oranı ise %2.6 olarak bulunmuştur.

Anketin güvenilirliğini değerlendirmek için, yaşamı boyunca en az bir kez esrar kullandığını belirtmiş olup da "eğer esrar kullanmış olsaydınız, bu ankette kullandığınızı söyler miydiniz?" sorusuna "kesinlikle söylemezdim" cevabını verenlerin oranına bakılmış ve bu oran %1.9 olarak saptanmıştır.

TABLO 2. Ortaöğretimde Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı.

	Yaşam boyu		Son bir yıl içinde		Son bir ay içinde	
	Tuzak madde dahil (%)	Tuzak madde hariç (%)	Tuzak madde dahil (%)	Tuzak madde hariç (%)	Tuzak madde dahil (%)	Tuzak madde hariç (%)
Tütün	55.9	56.3	43.8	42.9	28.0	27.0
Alkol	45.0	45.5	20.9	19.9	16.9	15.9
Esrar	4.0	3.0	3.6	2.4	3.0	1.9
Uçucu maddeler	5.1	4.3	3.7	2.4	3.0	1.9
Eroin	3.6	2.1	2.5	1.2	2.5	1.2
Ekstazi	2.5	1.3	2.5	1.1	2.3	1.0
Kokain	2.7	1.2	2.7	1.2	2.3	1.0

Ortaöğretim öğrencilerinde maddelerin kullanım yaygınlığı sorularına cevap vermeme oranlarını değerlendirdiğimizde, yaşam boyu tütün kullanım yaygınlığı sorusuna %3.1, alkol kullanım yaygınlığı sorusuna %5.1, esrar kullanım yaygınlığı sorusuna %10.7, uçucu madde kullanım yaygınlığı sorusuna %9.9, eroin kullanım yaygınlığı sorusuna %11.8 oranında öğrenci cevap vermemiştir. Yukarıda sayılan yöntemlerle elde edilen verilerin kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir (Hibell ve ark. 1995).

"Relaktin" adıyla bir madde tuzak soru olarak diğer maddelerin arasında sorulmuştur. Yaşam boyu en az bir kez "relaktin" kullandım diyenlerin oranı %2.1 bulunmuştur. Bu oran oldukça yüksek olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan relaktin ismi başka maddeleri de çağrıştırabileceği ve bu nedenle öğrencinin yanlışlıkla işaretlemiş olma olasılığı göz önüne alınmış, okuyucuya değerlendirme fırsatı tanımak için madde kullanım yaygınlıkları tuzak soruya olumlu yanıt verenler (tuzak madde dahil), vermeyenlerde ise (tuzak madde hariç) olarak ayrı ayrı belirtilmiştir.

Veriler genel tanımlayıcı istatistikler ve çok değişkenli lojistik regresyon odds oranlarıyla yorumlanmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

İlköğretim öğrencileri arasında yaşamı boyunca en az bir kez tütün kullandığını belirtenlerin oranı %16.1'dir. Tütünden sonra en sık kullanılan maddeler sırasıyla alkol, uçucu maddeler ve esrardır. "Uyuşturucu madde" kullandığını belirtenlerin yaygınlığı daha düşük oranda bulunmuştur (Tablo 1). Ortaöğretim öğrencilerinde tütün yine en sık kullanılan maddedir. Tütünü alkol, uçucu maddeler ve esrar takip etmektedir.

Eroin ve ekstazi kullanım yaygınlığı benzer orandadır (Tablo 2). Tuzak madde kullanım sorusunda tuzak maddeyi kullandığını belirtenler genel değerlendirmeden çıkarıldığında, özellikle tütün ve alkol dışında kalan maddelerin kullanım yaygınlıklarında belirgin bir düşüş olduğu gözlenmektedir.

İllere göre madde kullanım yaygınlıklarına bakıldığında ilköğretimde, tütün, alkol, esrar ve uçucu madde kullanımının en yüksek Eskişehir'de olduğu belirlenmiştir. Tütün ve uçucu madde kullanımının en düşük olduğu il ise Adana'dır. Alkol kullanım yaygınlığı en düşük Diyarbakır'da, esrar kullanım yaygınlığı en düşük İzmir ilindeki öğrenciler arasında bulunmuştur (Tablo 3).

Ortaöğretim öğrencilerinde madde kullanım yaygınlıkları illere göre değerlendirildiğinde ise tütün kullanımı %45.9 ile %63.8 arasında değişirken, uçucu madde, eroin, ekstazi kullanımının en yaygın olduğu il İzmir'dir. Esrar kullanımında, Diyarbakır %7.3 ile ilk sırada bulunmaktadır. Madde kullanım yaygınlıklarının en düşük olduğu illere bakıldığında, esrar ve eroin kullanım yaygınlığının en düşük Sivas'ta olduğu görülmüştür. Tütün kullanımının en düşük olduğu il Adana, uçucu madde kullanımının en düşük olduğu il ise Kocaeli'dir (Tablo 4).

İlk alkol içme yaşı ortalaması 11.6±1.1, içki içerek sarhoş olma yaşı ortalaması 11.9±2.5 olarak bulunmuştur. Bu oran uçucu madde kullanımı için 12.0±2.2, esrar kullanımı için 12.2±2.3'dir. Ortaöğretimde ise ilk olarak alkol içme yaşı ortalaması 13.6±1.8, içki içerek sarhoş olma yaşı ortalaması 14.3±1.6, uçucu madde deneme yaşı ortalaması 13.4±1.8, esrar deneme yaşı ortalaması 13.8±1.9, eroin deneme yaşı ortalaması,

TABLO 3. İlköğretim Öğrencilerinin Araştırmaya Alınan İllere Göre Yaşam Boyu Madde Kullanım Yaygınlığı.

Yaşam boyu madde kullanım yaygınlığı										
İller	Tütün		Alkol		Esrar		Uçucu maddeler		Uyuşturucu veya uyarıcı maddeler	
	Tuzak madde		Tuzak madde		Tuzak madde		Tuzak madde		Tuzak madde	
	dahil (%)	hariç (%)	dahil (%)	hariç (%)	dahil (%)	hariç (%)	dahil (%)	hariç (%)	dahil (%)	hariç (%)
Adana	10.5	10.4	13.4	12.9	1.1	0.5	2.5	1.0	1.9	0.6
Diyarbakır	23.5	21.1	3.7	2.1	1.6	0.5	2.9	1.4	2.7	0.2
Eskişehir	45.7	46.4	38.8	38.1	2.7	1.1	6.3	4.8	2.8	0.9
Mersin	15.5	13.9	12.1	12.0	1.7	0.4	2.9	1.5	1.7	0.2
İstanbul	15.6	14.6	16.9	17.3	1.0	0.3	3.1	2.0	1.6	0.4
İzmir	11.8	11.4	19.8	19.1	0.9	0.2	3.6	2.3	1.9	0.4
Kocaeli	13.6	12.8	14.3	12.5	2.0	0.8	4.2	2.4	2.9	0.4
Sivas	11.6	12.3	4.1	4.3	0.2	0.1	2.7	2.5	0.3	0.2
Trabzon	15.9	15.9	8.8	9.6	0.6	0.0	2.0	1.8	0.9	0.3
Genel	16.1	15.9	15.4	15.3	1.2	0.4	3.2	2.1	1.7	0.4

13.1±1.8, ekstazi deneme yaşı ortalaması ise 13.4±1.9 olarak bulunmuştur.

İlköğretimde yaşam boyunca en az bir kez tütün kullanım riskinin erkeklerde kızlara oranla iki kat daha fazla olduğu saptanmıştır. Ortaöğretimde cinsiyetlere göre tütün kullanımı tahmini risk oranının azaldığı gözlenmektedir. Alkol, uçucu ve yasal olmayan madde kullanım riski yine erkeklerde daha yüksek olarak bulunmuştur. Cinsiyete göre yasal olmayan maddeleri deneme tahmini risk oranı, alkol ve uçucu madde kullanım tahmini risk oranına göre daha yüksektir (Tablo 5).

Öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyleri açısından değerlendirildiğinde, yüksek gelir düzeyine sahip olan ailelerin çocuklarında, düşük gelir düzeyine sahip olanlara göre alkol kullanma riskinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Tablo 5).

İlköğretim öğrencileri arasında alkol, uçucu madde ve uyuşturucu madde kullanım riski özel okullarda okuyanlarda daha yüksek bulunmuştur. Ortaöğretim öğrencileri arasında ise, tütün dışında tüm maddelerin kullanım riski özel okulda okuyanlarda daha yüksektir (Tablo 5).

TARTIŞMA

Gelişmekte olan ülkelerde yapılan çalışmalar en çok kullanılan maddelerin tütün ve ürünleri, alkol, esrar ve uçucu maddeler olduğunu göstermektedir (Acuda ve Eide 1994, Silva ve ark.

1994, Dubre ve ark. 1995). Sık kullanılan maddeler içindeki bu sıralamanın Türkiye için de benzer olduğu söylenebilir.

Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında tütün dışındaki diğer maddelerin kullanım yaygınlığı araştırmamızda oldukça düşük olarak bulunmuştur. Alkol kullanımını da oldukça düşük olarak gözlenmiştir. ABD gibi gelişmiş ve Kosta Rika, Brezilya gibi bazı gelişmekte olan ülkelerle kıyasladığımızda da tütün dışında kalan alkol ve diğer maddelerin kullanım yaygınlığı Türkiye'de daha düşüktür (Hibell ve ark. 1995, Johnston ve ark. 1999, Sandi ve ark. 2002).

Tuzak maddenin yer aldığı soruda tuzak maddeyi kullandığını belirtenler değerlendirmeden çıkarıldığında tütün ve alkol dışında diğer maddelerin kullanım yaygınlığında belirgin bir düşüş olması, tütün ve alkol dışında kalan maddelerin kullanım yaygınlığına ilişkin sonuçların dikkatle değerlendirilmesini gerektirmektedir. Tütün ve alkol dışındaki diğer maddeleri kullananlarda genel olarak farklı maddeleri kullanma eğilimi daha yüksektir ve kimi zaman kişi kullandığı maddenin ismini dahi bilmemektedir. Bu nedenle tuzak soruya "kullandım" yanıtı verenlerin oranı tütün ve alkol dışındaki diğer maddeleri kullananlar arasında daha yüksek olabilir. Öte yandan tuzak madde olarak "relaktin" isminin seçiminin başka bazı maddeleri çağrıştırmaya olasılığını da artırdığı gözönüne alınmalıdır.

TABLO 4. Ortaöğretim Öğrencilerinin Araştırmaya Alınan İllere Göre Yaşam Boyu Madde Kullanım Yaygınlığı.

Yaşam boyu madde kullanım yaygınlığı												
İller	Tütün		Alkol		Esrar		Uçucu maddeler		Eroin		Ekstazi	
	Tuzak madde		Tuzak madde		Tuzak madde		Tuzak madde		Tuzak madde		Tuzak madde	
	dahil (%)	hariç (%)	dahil (%)	hariç (%)	dahil (%)	hariç (%)	dahil (%)	hariç (%)	dahil (%)	hariç (%)	dahil (%)	hariç (%)
Adana	45.9	46.3	44.8	46.0	5.1	4.0	4.3	3.2	3.0	1.5	3.5	2.0
Diyarbakır	52.6	51.1	19.4	18.6	7.3	4.8	4.9	2.7	3.2	0.8	2.7	0.3
Eskişehir	55.6	55.5	42.2	41.8	2.6	1.6	5.4	4.3	2.3	0.8	2.3	1.2
Mersin	56.8	56.9	53.8	54.0	3.9	3.1	5.1	4.7	2.2	1.4	2.0	1.2
İstanbul	58.7	59.0	56.7	57.7	4.8	3.6	5.1	4.4	2.4	1.1	2.6	1.2
İzmir	57.9	58.5	64.7	64.7	5.3	4.2	6.2	5.1	3.8	1.9	4.0	2.1
Kocaeli	53.7	54.3	30.0	30.0	2.5	1.8	3.1	2.3	1.4	0.7	1.3	0.6
Sivas	63.8	64.0	25.4	25.2	1.4	0.8	6.0	5.5	1.2	0.8	0.8	0.5
Trabzon	59.4	59.7	29.4	31.0	3.1	2.3	5.1	4.5	1.8	0.6	2.2	0.8
Genel	55.9	56.3	45.0	45.5	4.0	3.0	5.1	4.3	2.5	1.2	2.5	1.3

Elde ettiğimiz sonuçlar ülkemizde diğer yıllarda yapılan araştırmalara göre bir artış olduğunu göstermektedir (Delikaya ve ark. 2000). Türkiye’de 1998 yılında 15 ilde yapılan araştırmanın bulguları ile karşılaştırıldığında esrar, eroin, ekstazi ve kokain kullanımında artış olduğunu söyleyebiliriz (Ögel ve ark. 2001). Tütün ve alkol kullanımında ise belirgin bir değişim yoktur. Ancak araştırmalar arasında örneklem seçimi farklılıklar göstermektedir, bu nedenle her iki araştırmayı karşılaştırırken bu farklılığın göz önüne alınmasının yararlı olacağı inancındayız.

Genel olarak İzmir ilinde madde kullanım yaygınlığının yüksek olması daha önceki araştırmalarımız ile uyumludur (Ögel 2001). Diyarbakır ilinde esrar kullanım yaygınlığı diğer illere göre daha yüksek bulunmuştur. Diyarbakır’da esrar üretiminin fazla ve esrar kullanımının geleneksel olduğu başka araştırmalarda da gösterilmiştir (Ögel 2001). Bu ilde esrar kullanımı yaygınlığının bu etkenlerden etkilendiği düşünülebilir.

İlköğretimle kıyaslandığında ortaöğretim öğrencilerinde tütün ve alkol kullanım yaygınlığının daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Tütün,

TABLO 5. İlk ve Ortaöğretimde Yaşamı Boyunca En Az Bir Kez Tütün, Alkol ve Madde Kullananların Cinsiyet, Ailelerinin Aylık Gelir Düzeylerine ve Okuduğu Okullar Odds Oranları.

	İlköğretim			Ortaöğretim		
	Erkek/kız odds oranı (GA)	*Yüksek/Düşük gelir düzeyi odds oranı (GA)	Özel okul/ diğer okul odds oranı (GA)	Erkek/kız odds oranı (GA)	*Yüksek/düşük gelir düzeyi odds oranı (GA)	Özel okul/ diğer okul odds oranı (GA)
Tütün	2.4 (2.1-2.6)	1.1 (1.0-1.3)	0.7 (0.4-1.4)	1.5 (1.4-1.6)	1.1 (1.0-1.2)	1.1 (0.8-1.4)
Alkol	1.7 (1.5-1.9)	2.1 (1.9-2.4)	2.2 (0.7-3.0)	1.5 (1.4-1.6)	2.4 (2.2-2.7)	4.3 (3.2-5.8)
Esrar	3.3 (2.1-5.0)	1.6 (1.0-2.3)	1.5 (0.5-4.1)	3.7 (2.9-4.7)	1.3 (1.0-1.6)	2.6 (1.7-4.0)
Uçucu maddeler	1.3 (1.1-1.7)	1.7 (1.4-2.2)	2.2 (1.3-3.7)	1.6 (1.3-1.9)	1.3 (1.0-1.5)	1.8 (1.1-2.7)
Uyuşturucu veya uyarıcı maddeler**	3.2 (2.3-4.6)	1.3 (0.9-1.8)	2.0 (0.9-4.1)	-	-	-
Eroin	-	-	-	4.7 (3.4-6.5)	1.3 (1.0-1.8)	3.2 (2.0-5.3)
Ekstazi	-	-	-	5.1 (3.6-7.1)	1.6 (1.2-2.1)	4.0 (2.5-6.3)
Kokain	-	-	-	4.6 (3.3-6.5)	1.3 (1.0-1.8)	3.8 (2.4-6.1)

GA= %95 Güven aralığı.

* Düşük gelir düzeyi: 400 milyon TL. veya daha az, yüksek gelir düzeyi: 400 milyon TL üstü.

** İlköğretim öğrencilerine soru, genel olarak "uyuşturucu madde" kullanımı olarak sorulmuştur. Ortöğretim öğrencilerine ise, her madde açık olarak sorulmuştur.

alkol ve diğer maddelerin erkekler tarafından daha sık kullanılıyor olması dünyada yapılan diğer araştırma bulgularıyla uyumlu bir sonuçtur (Hibell ve ark. 1995). İlköğretim ile karşılaştırıldığında ortaöğretimde cinsiyete göre tütün kullanımını odds oranındaki azalma, yaş ilerledikçe tütün kullanımının kızlar arasında da kabul gördüğünün bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Alkol kullanım yaygınlığının yüksek gelire sahip ailelerin çocuklarında daha yüksek olması alkolün yüksek sosyoekonomik düzeyde daha fazla kabul gördüğünün bir göstergesi olabilir. Öte yandan özel okullarda madde kullanım riski de yüksek bulunmuştur. Özel okullarda okuyan öğrencilerin daha yüksek gelir düzeyine sahip olduğu göz önüne alındığında, bu bulgu yukarıda anılan sonuçla ve daha önce yapılan araştırmalarla uyumludur (Newcomb ve ark. 1986, Ögel ve ark. 1996, Ögel ve ark. 2001). Özel okullarda okuyan öğrencilerin alım gücünün yüksek olmasının bu tür maddelere teminini kolaylaştırdığını

gösterdiği düşünülebilir. Gelir düzeyi yüksek olan ailelerin çocuklarında madde kullanımının, gelir düzeyi düşük olanlara göre oranında alkol ve ortaöğretim öğrencilerinde ekstazi dışında önemli bir farklılık görülmemiştir. Buna karşın tüm maddelerin kullanım riski özel okullarda devlet okullarına göre daha yüksektir. Bu durum özel okullarda okul içi denetimin düşük olması ve bu okullarda okuyan tüm çocukların yüksek gelir düzeyine sahip olmasıyla açıklanabilir.

1999-2000 yıllarında Türkiye’de okullaşma oranının ortaöğretimde %59.4, ilköğretimde %97.6 olduğu düşünülecek olursa, bulgularımızı genelleştirmek mümkün değildir. Öte yandan ilk ve ortaöğretim için sadece birer sınıfın araştırma kapsamına alınması da hedef grubun temsiliyetini azaltmaktadır. Toplum örnekleminde yapılacak araştırmalardan elde edilecek bulgular ile bu araştırmanın bulgularının karşılaştırılmasının bize ülkedeki madde kullanımını hakkında daha önemli ışık tutacağı inancındayız.

KAYNAKLAR

Acuda SW, Eide AH (1994) Epidemiological study of drug use in urban and rural secondary schools in Zimbabwe. *Cent Afr J Med*, 40:207-212.

Bachman JG, Johnston LD, O’Malley, PM (2001). The Monitoring the Future project after 27 years: Design and procedures. (Monitoring the Future Occasional Paper No. 54). Ann Arbor, MI: Institute for Social Research.

Delikaya H, İlhan NM, Maral I (2000) Ankara şehir merkezinde bulunan beş lisedeki öğrencilerin tütün ve alkollü içki kullanma durumları. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2:12-18.

Dubre D, Miller N, Gold M ve ark (1995) Initiation and progression of alcohol, marijuana and cocaine use among adolescent abusers. *Am J Addict*, 4: 43-48.

Hibell B, Anderson B, Bjarnason T ve ark. (1995) Alcohol and other drug use among students in 26 European countries. The Swedish Council for information on alcohol and other drugs, CAN. Council of Europe. Co-operation group to combat drug abuse and illicit trafficking in drug (Pompidou Group).

Johnston L, O’Malley P, Bachman J (1999) National survey results on drug use from the monitoring the future study, 1975-1998. U.S Department of health and human services; Public Health Service National Institutes of Health.

Newcomb MD, Maddehian E, Bentler PM (1986) Risk factors for drug use among adolescents: Concurrent and longitudinal analysis. *Am J Public Health*, 76: 525-530.

Ögel K, Tamar D (1996) Uyuşturucu Maddeler ve Bağımlılık Okul Eğitim Paketi, Öğrenci Anketi Bulguları, AMATEM-Özel Okullar Derneği Yayını, Prive Ltd., İstanbul, s:12-23.

Ögel K, Tamar D, Çorapçıoğlu A ve ark. (2001) Lise gençleri arasında tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12: 47-52.

Ögel K (2001) Türkiye’de madde bağımlılığı. *IQ Kültür-Sanat Yayıncılık*, İstanbul, s: 230-232.

Özer ÖA (1991) Ortaöğretimde öğrencilerin psikoaktif madde kullanımına yaklaşımı ve demografik özellikler. Yayınlanmamış uzmanlık tezi, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, İstanbul, s: 18-34.

Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Ruh Sağlığı Daire Başkanlığı, WHO (1995). Lise öğrencilerinde tütün, alkol ve uyuşturucu maddelerle ilgili bilgi, tutum ve davranışların belirlenmesi projesi, Yayınlanmamış rapor.

Sandi L, Diaz A, Uglade F (2002) Drug use and associated factors among rural adolescents in Costa Rica. *Subst Use Misuse*, 37:599-611.

Silva MT, Barros Rs. De Magalhaes Mp ve ark. (1994) Use of marijuana and other drugs by collage students of Sao Paulo, Brazil. *Int J Addict*, 29:1045-1056.

Yazman Ü (1995) Lise gençliğinin psikoaktif maddelere bakışı ve kullanım oranlarının Türkiye-İstanbul örneği ile incelenmesi. Yayınlanmamış uzmanlık tezi, İstanbul, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, s. 16.